

2. Сагарда В.В. та ін. Освітньо-виховні проблеми національних меншин Закарпаття.- Ужгород, 2000.- С. 17
3. Фернега В.С. Проблеми освіти дітей циганського етносу// Науковий вісник УжДУ. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Вип. 1.- Ужгород, 1998.- С. 75.
4. Там же.- С. 76.

РЕЗЮМЕ

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРАВА МОЛОДЕЖИ ЭТНИЧЕСКИХ МЕНШИНСТВ В УСЛОВИЯХ ПОЛИЭТНИЧЕСКОГО РЕГИОНА

Сагарда В.В., Фернега В.С. (Ужгород)

В статье рассматривается состояние образования молодежи национальных меньшинств в Закарпатье, в частности: изучение государственного и родного языков в школах населенных пунктов компактного и дисперсного проживания этносов; подготовка кадров для школ детей национальных меньшинств; пути решения проблем образования детей ромского этноса.

SUMMARY

EDUCATIONAL RIGHTS OF THE YOUTH OF ETHNIC MINORITIES UNDER THE CIRCUMSTANCES OF THE POLYETHNIC REGION ARE REFLECTED TOO

Saharda V.V., Femeha V.S. (Uzhhorod)

The article is devoted to the level of education of national minorities youth in Transcarpathia, in particular the study of state and mother tongues in schools of the towns where ethnic people live compactly and separately; to the teaching of the staff of national minorities school; to the ways of solving the problems education of roma children.

ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ «АЗБУКИ» АВГУСТИНА ВОЛОШИНА

ФІЗЕШІ О.Й. (Ужгород)

На сучасному етапі розвитку нашої держави України приділяється увага питанням виховання підростаючого покоління, підготовки його до виконання суспільно-значимих функцій. Оскільки виховання є частиною процесу соціалізації, що знаходиться під певним соціальним і педагогічним контролем і відбувається через освіту і організацію життєдіяльності вихованців [2, с. 6], то воно також повинне спрямовуватися на формування громадянина конкретної держави, в нашому випадку – громадянина України.

В нашій країні переважна більшість населення – українці, але також проживають люди й інших національностей, зокрема, росіяни, поляки, угорці, кримські татари, німці, словаки, румуни, роми та ін. Але, незважаючи на такий строкатий національний склад населення України, всі вони є громадянами нашої держави, бо громадянин – людина, яка ідентифікує себе з певною країною, де вона наділена

відповідним юридичним статусом, що є основою для користування певними правами та для додержання обов'язків [1, с. 7]. Отже, громадянство незалежне від національної приналежності індивідуума. З огляду на це, виховання в сучасних навчальних закладах необхідно націлити на формування громадянськості як інтегративної якості особистості, що дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною та захищеною, що, по суті, і є змістом поняття громадянського виховання [1, с. 7].

Одним з інститутів, що забезпечують громадянське виховання, є початкова школа. Вона закладає підвалини для усвідомлення особистістю своєї приналежності до нашої держави. І не останнім моментом в цьому є коригування та узгодження змісту освіти, навчальних планів, програм і, відповідно, підручників щодо орієнтації на цінності культури громадянськості. Зокрема, зупинимося на першому

підручнику, який знайомить учнів не тільки з літературою, поняттями «склад», «слово», «речення», але й дає перше уявлення про навколишній світ як цілісну багатогранну систему – букварі. На сьогоднішній день в Україні видано понад десяток різноманітних букварів. Але далеко не всі відповідають вимогам громадянського виховання. Тому тут доцільно звернутися до педагогічної спадщини видатного закарпатського педагога, активного борця за народну справу, поборника духовності народу Августина Івановича Волошина (1874-1945).

Наш вибір випав саме на буквар А.Волошина з кількох причин. По-перше, педагогічна діяльність А.Волошина пов'язана з «епохою боротьби трудящих Закарпаття за свої політичні права і державне самовизначення» [8, с. 7]. Питання громадянського виховання в цей час, як і на сьогоднішній день, було надзвичайно актуальним. По-друге, у складених педагогом підручниках, зокрема і в букварі, виховання орієнтується на державно-громадянський напрям, або, як його інакше називав А.Волошин, соціальне виховання [7, с. 3]. Він окреслює головні принципи і гасла державно-громадянського виховання «характерність, відповідальність, самопошва та і любов до праці» [7, с. 12]; визначає його мету: «ширити культуру, понести світло знання і хотіння доброго у всі кути людського життя, піднести, по можливості, кожному одиницю до висоти досягнутої до того часу культури» [7, с. 21]. По-третє, при укладанні сучасних букварів доцільним було б звернутися до традицій наших попередників, зокрема при доборі текстів для читання. «Задачею кожного уступу читанки (букваря) є: ширити знання учнів, розвивати мовну готовність і плекати шляхетні почування. Задля цього читанка повинна бути самим головним засобом народно-шкільного виховання й в читанці мають мати місце лише такі статті, які так по змістовій як і по зовнішній формі являються догідними та відповідають згаданім задачам» [6, с. 55].

Отже, в кінці 19 – на початку 20 ст. створення нових підручників стало першочерговим завданням педагогів. Адже після О.Духновича, який в 1847 році підготував для школярів букварик «Книжницю читальную для начинающих» (витримав чотири видання) та ряд інших посібників, принципово нових підручників для руських шкіл практично не було [8, с. 30]. Також у Закарпатті в кінці 19 – на початку 20 ст. мав поширення «Буквар» М.Врабеля, виданий в 1898 році руською мовою [9, с. 42]. Але, цей підручник з погляду методики був укладений досить складно і по ньому важко було працювати [3, с. 16].

Укладаючи свій буквар Августин Волошин вивчає досвід складання подібних книг у Галичині, Угорщині, Словаччині, але перш за все він прагне в нових умовах продовжити велику справу О.Духновича. При цьому слід наголосити, що для А.Волошина надзвичайно

важливим було наукове розв'язання мовного питання, навколо якого ще з часів О.Духновича велися постійні дискусії. Для А.Волошина «в мові проявляється ціле духове життя людини. З материнською мовою дитина перебирає не лише слова, але й спосіб думання, почування і бажання. Це означає духове сполучення, духовний зв'язок між членами родинного дому і цілого народу» [6, с. 44]. З приводу цього він неодноразово виступає зі статтями в таких періодичних виданнях 20-30-х років, як «Підкарпатська Русь», «Свобода», «Русин» та ін. Сучасник А.Волошина і відомий дослідник культури Закарпаття В.Бірчак зазначає, що мова підручників Августина Волошина «зближалася чим раз більше до народної мови» [3, с. 17].

Відповідно до вимог, які ставив педагог до методики укладання підручників, їх мови та виховного впливу, в 1904 році в Ужгороді вийшов із друку перший «Буквар». Але в Будапешті не схвалили текст підручника. Бо в букваріку вживалися слова «Ужгород» замість офіційної назви «Унгар» та «Пряшів» замість «Спереш». Перше видання довелося знищити, а тут же видати друге видання, де вже всі назви давалися в угорській транскрипції. Книжка користувалася великою популярністю і майже щорічно перевидавалася [3, с. 16]. Всього витримала дев'ять видань (1904, 1908, 1913, 1916, 1919, 1920, 1921, 1924 р. р.). Також на прохання вчителів А.Волошин видав і угорський «буквар» для руських народних шкіл «Ruthten ABC es olvasokonv». Він складений у тому ж плані, як і «Буквар» на руській мові. Особливістю буквариків А.Волошина було те, що в них узагальнено всі діалекти Підкарпатської Русі, що сприяло об'єднанню русинів [3, с. 16].

Наступні видання букваря А.Волошина ретельно доопрацьовані, зокрема видання 1913 року. Це видання стало першою книжкою в Підкарпатській Русі збагаченим українським літературним матеріалом [3, с. 16], що свідчить про усвідомлення приналежності русинів до України. Аналізуючи текстовий матеріал букваря А.Волошина, слід пригадати рекомендації, які він давав укладачам підручників: «Статті з літератури є головним матеріалом науки рідної мови, які являються дуже корисними для формування народного характеру, бо література – це образ життя народу. З них можна черпати моральний світогляд, дозрілої любові до родини, одушевлення до добродійств. І тому в читанках (азбуках) лише такий твір має місце, який представляє собою вираження якоїсь етичної або психологічної правди» [6, с. 58]. З цього випливає, що всі тексти азбуки А.Волошина мають відповідне виховне навантаження. Увесь матеріал букваря розбито на чотири розділи. Перший та другий розділи присвячені ознайомленню учнів з новими літерами. Характерним є те, що спочатку учні вивчають малі літери, а потім великі.

Ознайомлення з новою літерою проходить такі етапи: виділення звуку на початку та в середині слова (для цього зображуються відповідні малюнки знайомих для школярів предметів), потім дається зразок написання нової літери, її сполучення з іншими літерами, а далі – читання слів, речень з вивченою буквою. На кожному уроці передбачені вправи з граматики, а також вправи на розвиток мислення (наприклад, вставити пропущену букву, або з поданих букв скласти слово). І як завершальний етап – тексти для читання. В третьому розділі – «Церковно-славянское чтеніє» – автор букваря пояснює призначення церковнослов'янської мови, порівнює церковнослов'янські букви з буквами «гражданки». Тексти, які вміщені в цьому розділі, – в основному взяті з Псалтиря, а також – молитви. Примітно, що ці розділи майже не відрізняються один від одного в різних виданнях. Зате четвертий розділ – «Чтенія», або «Читанка» – в залежності від року видання мають значні зміни. Наприклад, у виданні азбуки 1908 року А. Волошин вміщує оповідання «Отчизна» (с. 98), в якому зазначає: «Наша отчизна – Угорщина. Ми родилися в Угорщині, она наша родна земля, наша родина» [5, с. 98]. А далі слідує вірш «Угорщина»

Наша красна Угорщина.

Любезная отчизнина

Заслужила то отъ нас:

Храньме ю на каждый час. [5, с. 99]

Дозволимо нагадати, що це видання букваря припало на час тотального панування Угорщини на карпатських землях, тому й виховання мало на меті виховати майбутнього громадянина Угорщини. Проте, під час відлиги в педагогічній та освітній сфері, яка настала під час переходу Підкарпатської Русі під юрисдикцію Чехословаччини, вже в азбуках цього періоду А. Волошин вміщує славнозвісний вірш О. Духновича «Я Русинь бывь, есмь и буду» [4, с. 99], а також в оповіданні «Родина» зазначає: «Мы родилися и жієме на Подкарпатской Руси. Она наша родина. ... Туй родилися отець и мати, туй похоронили дідовь и прадідовь...» [4, с. 99], і вже по-іншому звучить вірш:

Наша мила родина.

Найкрасша Верховина

Заслужила то отъ нас:

Любим ю на всякій час. [4, с. 99]

Безперечно, що політика, яку веде держава, має вплив на освіту та виховання. Але, попри все, справжній громадянин для А. Волошина – це передусім високоморальна людина, бо співжиття з іншими громадянами «потребує моральної енергії, котра кончить роботу серця, розносить духовний корм культури ид кожному членові общества» [7, с. 10]. Тому – переважна більшість текстів спрямована на виховання загальнолюдських моральних цінностей, на яких, відповідно, й базуються громадянські. Так, А. Волошин у своїй азбуці намагається сприяти

вихованню в підростаючого покоління поваги до старших («Зелений листь и корень», с. 28; «Родительська хижа», с. 56; «Послушность», с. 52; «Слухай старших», с. 79; «Благодарна дітина», с. 93); почуття милосердя та співчутливого ставлення до сиріт («Ивань и сиротка», с. 56; «Не смійся надь другим», с. 34; «Добросердечний хлопець» с. 60, «Оленка и сирота», с. 97); доброзичливого ставлення до тварин («Якоб», с. 30; «Гніздо потять», с. 85). Значна частина текстів спрямована на виховання працелюбності. Зокрема, це такі твори: «Петух и робітники» (с. 38), «Винниця» (с. 42), «Мала газдиня» (с. 54), «Яцко та Юла» (с. 59), «Не ганьба робити» (с. 97), «Осель и конь» (с. 88). Відомо, що А. Волошин велику увагу приділяв здоров'ю підростаючого покоління, тому й вмістив на сторінках букваря відповідні оповідання «Сокоти здоровье» (с. 97), «Отъ паленки умерь» (с. 104), «П'янство» (с. 105).

Окрім оповідань та віршів у букварі наведено ряд прислів'їв, в яких засуджується ряд негативних рис характеру, як-от лінощі (Єдним махом дерево не перетнеш; Менше говори, а болше роби; Роспещена мачка не імає мишей; Як ся справуєш, такій и хосень маєш; Конєць діло хвалить), тупість (Порожня похвала мудрого не прелестить; Порожний колос горі голову держить), брехливість (Ліпше не обіцяти, як слова не подержати) та ін.

У букварі значне місце відводиться текстам, які сприяють розширенню кругозору учнів. Це здебільшого тексти, що взяті з «Азбуки» А. Генція, а саме: «Хижа» (с. 78), «Дворь» (с. 81), «Когуть и кури» (с. 84), «Городь» (с. 93), «Поле, луг ліс» (с. 95), «Буря» (с. 99), «Земля і вода» (с. 102) та ін. Також укладач букваря використав велику кількість віршів зі спадщини свого духовного наставника – О. Духновича. Це вірші «Мамко, мамко, куп ми тинту», «Честь», «Клятва», «Церков», «Не ганьба робити», «П'янство», «Я русин був» та інші.

Як вже згадувалося, А. Волошин видрукував і вірш відомого українського поета Т.Г.Шевченка «Сирітка». Великого значення у вихованні підростаючого покоління А. Волошин надавав релігії. Вкінці кожного видання азбуки він вміщував головні молитви. А в читанковій частині видруковано ряд творів релігійного змісту. Зокрема, «Ангель» (с. 26), «Адам» (с. 49), «Молитва школяра предь ученієм» (с. 76), «Церковь» (с. 89), «Величайте Бога» (с. 106) та інші. Отже, у букварях, що вийшли на початку 20 ст., А. Волошин виступив як поборник таких гуманістичних ідеалів як доброта, правда, чесність, гідність, краса, любов, повага до старших, мудрість, віра в Бога. Ці кращі людські якості він прагнув прищепити кожній дитині. Разом з тим педагог утверджує ідеали патріотизму та національної гордості. Відповідно до цього він підібрав і матеріали до своїх азбук, логічно і послідовно скомпонував їх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція національного виховання.- Київ, 1994.
2. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності// Освіта України.- 2000.- 9 серп.
3. Бірчак В. Августин Волошин его життя и діяльність: 3 нагоди 50 літніх уродин и 25 літньої праці.- Ужгород: Унію, 1924.- 35 с.
4. Волошин А. Азбука карпато-руського и церковно-славянського чтенія. Изд. 4.- Унгварь: Унію, 1921.- 104 с.
5. Волошин А. Азбука угро-руського и церковно-славянського чтенія. Изд. 2.- Унгварь: Унію, 1908.- 112с.
6. Волошин А. Методика народно-шкільного навчання (На правах рукопису).- Ужгород, 1935.- 113 с.
7. Волошин А. О соціальному вихованню.- Ужгород: Унію, 1924.- 54 с.
8. Кляп М. І. Педагогічна та освітньо-культурна діяльність Августина Волошина в міжвоєнний період (1919-1939).- Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2001.- 152 с.
9. Магочій П. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948).- Ужгород, 1994.- 295 с.

ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ ГІМНАЗІЙНОЇ МОЛОДІ ЗАКАРПАТТЯ У 20-30-ті РОКИ ХХ ст. ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА КЛАСИКІВ ЛІТЕРАТУРИ

МАЛЯР Л.В. (Ужгород)

На сучасному етапі державотворення надзвичайно важливим є пошук та апробація шляхів, форм, методів та засобів, за допомогою яких найефективніше можна сформувати свідомого громадянина, патріота –відданого своїй Батьківщині, гідного представника свого народу, толерантного у ставленні до культури і традицій інших народів. Великі можливості для формування громадянськості як духовно-моральної цінності людини дає вивчення історії та літератури. Про це наголошується і в “Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності”: “Увесь освітній процес у закладах освіти має бути насичений різними аспектами громадянського виховання. Проте особлива роль тут належить предметам соціально-гуманітарного циклу, до них долучаються і предмети художньо-естетичного циклу” [4,7].

В умовах Закарпаття з цією метою можна використати досвід роботи навчальних закладів 20-30-х років ХХ ст.. Велику роль у формуванні свідомих громадян, які своєю духовністю і патріотизмом утверджували на Закарпатті ідею української державності, відіграли гімназії краю – державна реальна гімназія в Ужгороді, Берегівська українська реальна гімназія, Хустська реальна гімназія та Мукачівська російська реальна гімназія, а із 1936 року також українська гімназія оо. Василян в Ужгороді.

Архівні документи, річні звіти про діяльність Ужгородської, Берегівської гімназій, підручники, які

використовувались у навчальній практиці гімназій Закарпаття, біографічні дані і спогади культурних діячів краю свідчать про те, що вивчення літератури у цих освітніх закладах сприяло зародженню соборно-державницької свідомості закарпатської молоді, було могутнім засобом формування почуття громадянської, національної та особистої гідності, прилучало закарпатців до духовних багатств світової культури.

Традиції вивчення творчості класиків літератури в гімназіях Закарпаття сформувалися ще Кирилом Сабовим, який у 1868 році в Ужгороді випустив у світ підручник “Краткій сборник избранных сочинений въ прозѣ и стихахъ для упражненія въ рускомъ языкѣ”. Автор пропонує для вивчення окремі твори Ломоносова, Жуковського, Крилова, Лермонтова, Гоголя, Пушкіна та інших російських класиків. У збірнику знаходимо також оповідання української письменниці Марко Вовчок “Сон” у перекладі на російську мову. І не дивлячись на те, що до книги ввійшли здебільшого твори російської літератури, в умовах австро-угорського гніту на Закарпатті підручник К.Сабова відіграв велику роль у культурному житті краю, а пропоновані автором твори будили національну свідомість закарпатців, сприяли формуванню почуття слов’янської єдності. Адже, як згодом справедливо зазначив І.Франко: “... доки ті русини звертали очі свої на Росію, у них проявлялось хоч яке-таке життя народне, були хоч які такі писателі, газети, починався і рух народний, прокидалось